

Жабокрицький Р. В., бакалавр, Дзира І. Я., проф.

Київський національний університет технологій та дизайну
**КОМП'ЮТЕРНІ АНГЛІЦИЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ:
ЗАКОНОМІРНОСТІ ЗАПОЗИЧЕННЯ ТА АДАПТАЦІЇ**

Анотація. Стаття присвячена характеристиці провідних тенденцій запозичення англіцизмів до підмови інформаційних технологій української мови, що динамічно розвивається під впливом інноваційних процесів у відповідній галузі. У ході вивчення матеріалу було розглянуто екстралінгвістичні та лінгвістичні причини запозичення англіцизмів і виділено основні типи запозичень. Встановлено, що в процесі адаптації до мови-реципієнта найбільше інтегруються прямі запозичення, що зазнають як формальної, так і семантичної асиміляції. При цьому найпродуктивнішими способами творення термінів на базі англіцизмів є суфіксація та словоскладання.

Ключові слова: адаптація, англійська мова, англіцизми, запозичення, інформаційні технології, термін, українська мова.

Zhabokrytskyi R. V., Bachelor, Dzyra I. Ya., Professor

Kyiv National University of Technologies and Design

**COMPUTER ANGLICISMS IN THE UKRAINIAN LANGUAGE:
REGULARITIES OF BORROWING AND ADAPTATION**

Abstract. The article is devoted to the characteristics of the leading trends in borrowing Anglicisms into the sublanguage of information technologies of the Ukrainian language, which is dynamically developing under the influence of innovative processes in the relevant field. In the course of studying the material, extralinguistic and linguistic reasons for borrowing Anglicisms were considered and the main types of borrowings were identified. It was established that in the process of adaptation to the recipient language, direct borrowings are most integrated, which undergo both formal and semantic assimilation. At the same time, the most productive ways of creating terms based on Anglicisms are suffixation and word formation.

Keywords: adaptation, English language, information technologies, foreign words, term, term system, Ukrainian language.

Вступ. Стрімкий розвиток інформаційних технологій (ІТ) наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. зумовив безпрецедентне поширення нової лексики, значна частина якої походить з англійської мови. Набувши статусу *lingua franca* міжнародного спілкування, англійська мова стала основним джерелом поповнення підмов у багатьох сферах, зокрема в комп'ютерній лексиці. Регулярний міжнародний обмін інформацією вимагає перманентного забезпечення інтернаціональною лексикою, у якій основне місце займають англіцизми. З цієї причини структурні та фонетичні відмінності між англійською та іншими мовами більше не заважають англійським термінам стати широко поширеною частиною лексикону. Запозичення та адаптація цих слів є не просто механічним процесом, а складним і багатогранним явищем, що відображає соціокультурні, економічні та лінгвістичні зміни в суспільстві.

У ХХІ ст. природу функціонування англомовних запозичень в українській науково-технічній термінології активно досліджують С. Баран, Т. Бардила, М. Гінзбург, Л. Козак, Б. Лук'янець, Н. Сапальова та ін. При цьому наші уявлення про механізми адаптації та проблеми уніфікації англіцизмів суттєво розширилися завдяки студіям О. Гаврилової, Т. Кияка, І. Ментинської, В. Плескача тощо. Типи англомовних запозичень та їх асиміляцію в комп'ютерному сленгу в загальних рисах схарактеризував Д. Щерба [14]. І. Барнич на високому рівні здійснила аналіз адаптації й освоєння

англомовних термінів-запозичень на фонетичному, орфографічному та граматичному рівнях німецької та української мов [3]. Особливості вживання новітніх англіцизмів у сфері інформаційних технологій на матеріалі сучасних українських електронних ЗМІ розглянули Р. Вишнівський та Л. Терлецька [4].

Теоретичну базу запропонованого дослідження склали наукові праці Л. Архипенко, О. Галічкіної, І. Кочан та Н. Попової.

На перший погляд, великий обсяг літератури про англомовні запозичення може свідчити про вичерпаність проблеми. Та попри це, певні її аспекти, зокрема динаміка адаптації, потребують детальнішого з'ясування. Адже швидкі зміни в галузі інформаційних технологій під час розвитку людської цивілізації часто призводять до швидкого старіння наявних інновацій та появи нестандартних рішень, що перевершують можливості національних мов у термінології нових реалій та концепцій. По-друге, величезний обсяг запозичень неминуче актуалізує ряд дискусійних питань. Зокрема, обґрунтованість та природа іншомовних запозичень залишаються предметом дискусій у науковій спільноті, причому різні дослідники пропонують власні трактування термінології та самого явища.

Постановка завдання. Об'єктом статті є комп'ютерні англіцизми, що функціонують у підмові інформаційних технологій української літературної мови. Метою запропонованої розвідки є загальний аналіз основних тенденцій запозичення й адаптації англіцизмів в українській комп'ютерній лексиці. Автори поставили завдання розглянути основні закономірності переходу мовних елементів, класифікаційні типи запозичень, рівні мовної адаптації та функціональну диференціацію лексики.

Результати досліджень. У лінгвістиці термін «запозичення» позначає як сам процес перенесення мовних елементів з однієї мови до іншої, так і його кінцевий результат [13, с. 179]. Це не одномоментний акт, а багатоступеневий процес, що включає проникнення іншомовної одиниці, її поступове засвоєння та інтеграцію в систему мови-реципієнта. Ключовим етапом цього процесу є адаптація (або засвоєння) запозичень. На думку В.В. Роман, «Найбільш загальне розуміння термінів «освоєння» і «адаптація» зводиться до часткового або повного пристосування запозичених слів до фонетико-графічних, граматичних і лексико-семантичних закономірностей мови-реципієнта» [11, с. 24], через що більшість науковців у своїх студіях вживає їх у ролі синонімів.

Англіцизми – це слова, вирази, або структури, запозичені з англійської мови. Вони проникають в українську мову через різні канали: масову культуру, ІТ-сферу, ЗМІ, науку та освіту. Масове надходження англіцизмів в українську мову зумовлений як екстралінгвістичними, так і внутрішньолінгвістичними факторами. Водночас екстралінгвістичні фактори відіграють важливу роль. Перш за все, це стрімкий розвиток інформаційних технологій, який відбувається переважно в англомовних країнах. Провідна роль американських корпорацій, таких як Microsoft, IBM, Apple та Macintosh, призвела до того, що англійська мова стала основним джерелом для поповнення термінології сфери інформаційних технологій. Поширення англіцизмів також є наслідком глобалізації та інтернаціоналізації. Чільне місце в цьому процесі належить мас-медіа та рекламі, що формують «моду» на активне використання англійських слів.

Лінгвістичні чинники також сприяють запозиченню. Найважливішим із них є необхідність номінації нових реалій, які не мають відповідників в українській мові, наприклад, *інтернет*, *драйвер*, *файл*, *хакер*. Запозичення також відбувається через прагнення до мовної економії, коли одне англійське слово замінює описовий український зворот, наприклад, *провайдер* замість «прокатник мереж». Крім того, запозичення можуть поповнювати експресивні засоби мови, що особливо характерно для сленгу та

професіоналізмів. Сленгові назви, такі як *глюк* або *юзати*, надають мовленню певної експресії.

Аналіз комп'ютерної лексики дозволяє виділити кілька основних типів запозичень, що свідчить про складність та різноманітність механізмів їх проникнення:

1. Варваризми та макаронізми – це слова або вислови, що використовуються в тексті зі збереженням графіки мови-джерела (наприклад, *DOS, SMS, IT, log off, Wi-Fi, Windows*) та транслітеровані кирилицею неологізми (*СМС, ПК, кеш*). Співіснування відповідних форм свідчить, що іншомовна лексема все ще перебуває на перехідній стадії. Адже своєрідне змагання між латинською та кириличною графікою є показником поступового перетворення слова з «чужого» на «своє». Загалом подібні утворення мають мінімальний рівень асимільованості з практично нульовою адаптацією. Варваризми регулярно використовуються в офіційній документації та професійному спілкуванні, тоді як їхні кириличні відповідники частіше зустрічаються в усному мовленні та неформальних текстах.

2. Кальки – запозичення не самої матеріальної форми слова, а його семантичної або словотвірної структури. Пор.: *quest* → *гість* (статус користувача мережі); *operating system* → *операційна система*; *round robin* → *карусель* (послідовно-круговий розподіл ресурсів) тощо.

3. Напівкальки (гібридні утворення) – слова, що утворюються шляхом поєднання запозиченої основи з елементом, калькованим або перекладеним українською мовою. Прикладом є *вебдизайн*, де *веб* запозичено, а *дизайн* є інтернаціоналізмом, *вебсторінка* або ж *флешка* (від *flash drive* + український суфікс *-ка*).

4. Прямі запозичення – це слова, що увійшли в українську мову з мінімальними змінами або без них. Це найбільш поширений тип в ІТ-лексичі, наприклад: *computer* → *комп'ютер*, *Internet* → *інтернет*, *file* → *файл*, *browser* → *браузер*.

Л.М. Архипенко розробила класифікацію ознак асимільованості запозичень українською мовою, що базується «на поділі усього процесу адаптації на три етапи: початковий, поглиблений і етап повного освоєння іншомовного слова. Кожен етап характеризується певним переліком диференційних ознак запозиченого слова. Ознаки ці стосуються всіх рівнів мовної системи, а саме: 1) фонетичного, у тому числі графіки й орфографії; 2) лексико-семантичного; 3) морфологічного, у тому числі й словотвору; 4) семантичного, а також рівня мовленнєвого, комунікативного» [2, с. 6–7].

Фонетична адаптація передбачає пристосування англійських звуків до фонетичної системи української мови. Так, згідно з дослідженнями, українська мова демонструє значно більше фонетичне пристосування порівняно, наприклад, з німецькою [5, с. 171].

Під час фонетичної адаптації ми можемо спостерігати звукову конвергенцію, спричинену відсутністю розрізнення довгих і коротких звуків в українській мові. Пор.: *cooler* → *кулер*, *tweening* → *твінінг* тощо.

Натомість звукова дивергенція полягає у передачі одного звуку двома. Скажімо, відсутній у нас голосний [æ] зазвичай передається притаманним для української мови звуком [e]. Пор.: *cache* → *кеш*, *tash-up* → *мешап* (*меш-ан*), *stack* → *стек*, *backbone* → *бекбон*, але *banner* → *банер*. Подібне явище може мати місце також при передачі невласливих для української мови дифтонгів. Так, частина термінів з дифтонгом [ou] внаслідок адаптації потрапила до української мови з голосним [o]: *iphone* → *айфон*, *modem* → *модем*, *code* → *код*. Проте в більшості випадків даний дифтонг реалізується з імітацією його звучання в англійській через комбінацію двох голосних [ou]: *Windows* → *Віндоуз*, *notebook* → *ноутбук* тощо. Таким чином, «Дифтонги англо-американських запозичень в українському мовленні зазнають повної фонетичної субституції фонемами мови-реципієнта» [5, с. 172].

Проста субституція передбачає передачу одного звука мови-донора одним звуком мови-реципієнта: [θ] → [т] (*thermal printer* → *термопринтер*), [g] → [г] (*google phone* → *гуглофон*), [w] → [в] (*website* → *вебсайт*) й под.

Графічна асиміляція – це відтворення графічного образу іншомовного слова, зафіксоване на письмі за допомогою графічних засобів мови-реципієнта. Українська лексика сфери інформаційних технологій поповнюється англіцизмами, що зазнають графічного переоформлення. Запозичення з англійської мови передаються за допомогою транскрипції (передача звуків) та транслітерації (передача букв), причому в комп'ютерній лексиці частіше використовується транслітерація.

Наприклад, транскрибування застосовується для відтворення звукового складу таких англійських лексем, як *bite* → *байт*, *file* → *файл*, *interface* → *інтерфейс*, *notebook* → *ноутбук* тощо. Натомість до заміни літер запозиченого слова літерами української мови вдаються під час написання слів *adapter* → *адантер*, *cursor* → *курсор*, *decoder* → *декодер*, *developer* → *девелопер*, *monitor* → *монітор*, *portal* → *портал*, *sensor* → *сенсор*, *slot* → *слот*, *spam* → *спам* і багатьох інших. Варто зазначити, що в процесі адаптації запозичень нерідко відбувається неповна транслітерація, виявом якої є тенденція до випадіння однієї з літер у подвоєнні на позначення приголосних, а також втрата останньої букви слова на позначення голосного, котра не вимовляється в англійській формі: *applet* → *аплет*, *assembler* → *асемблер*, *traffic* → *трафік*, *profile* → *профіль*, *service* → *сервіс* тощо.

Попри те, що більшість англійських запозичень зберігає питомий наголос, у ряді випадків помічаємо його переміщення відповідно до українських акцентологічних норм: *interface* (наголошений перший склад) → *інтерфейс* (наголошений останній склад), *modem* (наголошений перший склад) → *модем* (наголошений останній склад) тощо.

Таким чином, українська мова комплексно пристосовує англіцизми до правил кирилиці та власної фонетичної системи. Така трансформація демонструє, що мова не є пасивним реципієнтом, а активно «переробляє» запозичені елементи під власні норми.

Морфологічна адаптація англійських запозичень в українській комп'ютерній лексиці є одним із ключових процесів їх інтеграції в мовну систему. Потрапляючи до української мови, англіцизми підлаштовуються під граматичні категорії: рід, число, відмінювання та словотвір. Це дозволяє використовувати їх у звичайних синтаксичних конструкціях без відчуття «чужорідності».

Найпомітніший аспект – визначення роду. Як правило запозичені іменники отримують рід за аналогією до українських слів зі схожою формою або за семантикою. При цьому за підрахунками І.І. Барнич «найбільша кількість запозичених термінів в українській мові належать до чоловічого роду. Переважно це англіцизми, які закінчуються на твердий приголосний з нульовим закінченням...» [3, с. 16]. Наприклад, *картридж*, *кліпборд*, *конектор*, *принтер*, *сервер* й под. віднесені до чоловічого роду, що відповідає їхньому закінченню на приголосний. Слово *пам'ять* (*memory*) – жіночого роду, за зразком українських відповідників. Подекуди відбуваються коливання: *файл* (чоловічий рід) уживається стабільно, тоді як *імейл* і *емейл* іноді можуть сприйматися як невизначені за родом.

Адаптація також включає відмінювання. Запозичені слова з кінцевим приголосним чи голосним зазвичай інтегруються у відповідні відмінювання: *файл* – *файла* – *файлу*, *сервер* – *сервера* – *серверу*. Проблемні випадки спостерігаються з формами на *-о* чи *-і*, що часто лишаються незмінними: *відео*, *портфоліо*, *ID*. Це призводить до появи невідмінюваних іменників у комп'ютерній лексиці.

Часто відбувається й словотвірна адаптація: запозичені основи активно інтегруються в українську словотвірну систему, утворюючи нові лексеми. Найбільш

поширеними є складні слова (композиції) – утворення нових термінів шляхом поєднання англійських коренів, напр.: *Інтернет-компанія, фотошоп, ІТ-технології*.

Також значного поширення набули суфіксальні моделі, що постали внаслідок додавання українських суфіксів до англійських основ для творення дієслів та іменників. Дієслівна адаптація особливо показова: англійські корені інтегруються в систему українських дієвідмін, поєднуючись із питомими українськими суфіксами **-а-**, **-ува-** та **-и-**. Так, від англійських слів *like, click, ping, scan, post, google* утворилися українські дієслова *лайкати, клікати, пінгувати, сканувати, постити, гуглити*. Загалом англіцизми можуть потрапляти до парадигми як І, так і II дієвідміни. Шляхом отримання суфіксів мови-реципієнта з'явилися такі іменники-професіоналізми, як *ІТ-шник, PR-ник, файлник, прошивка* (від *firmware*) тощо.

При адаптації похідних основ запозичень, до складу яких входять афікси, відбувається передача граматичного значення останніх засобів української мови, тобто калькування: *compatible* → *сумісний*, *tesselation* → *теселяція* та ін. Наступний крок граматичного освоєння полягає в залученні до процесу деривації питомо українських афіксів. Наприклад, за допомогою суфікса **-ни-** від адаптованих дієслівних основ, що означають опредметнену дію, стан або процес утворюються віддієслівні іменники. Пор.: *чипувати* → *чипування*, *гешувати* → *гешування*, *сканувати* → *сканування* й под.

Отже, морфологічна адаптація англіцизмів у комп'ютерній лексиці відбувається багаторівнево: визначення роду, включення у систему відмінювання, створення похідних. Завдяки цьому запозичені лексеми стають повноправними елементами української мови, що забезпечує їхнє активне використання у професійному та побутовому спілкуванні.

Відсутність усталеної орфографічної норми для багатьох англіцизмів також призводить до написання одного й того ж слова в кількох варіантах (*фронтенд / фронт-енд / фронт енд, гітхаб / гітхаб*). Це свідчить про те, що процес запозичення в ІТ-сфері відбувається значно швидше, ніж мовознавчі інституції встигають його кодифікувати та нормалізувати.

На початковому етапі лексико-семантичної асиміляції запозичене слово використовується поряд з українським еквівалентом. Прикладами термінологічної синонімії є *браузер – оглядач; вінчестер – накопичувач, твердий диск, дисковід; в'ювер – переглядач* й под. У процесі подальшого розвитку термінології відбувається закріплення англіцизму в підмові інформаційних технологій української мови або його витіснення з лексики мови-реципієнта. На наступному етапі можлива трансформація значення англійського запозичення. У процесі використання запозичене слово може звужувати або розширювати свою семантику, а іноді набувати переносного значення. Такі зміни з'являються внаслідок спеціалізації чи генералізації відповідних понять, а також непрямої номінації. Розширення семантичного обсягу спостерігаємо у таких англіцизмах, як *плагін* (В англійській мові *plugin* означає модуль для розширення функцій програми, а в українській *плагін* – це будь-яке доповнення, модифікація чи навіть скрипт), *сервер* (В англійській мові слово *server* означає пристрій чи програму, що «обслуговує» клієнтів, натомість в українському ІТ-сленгу *сервер* може означати й апаратне забезпечення ПК (його конфігурацію), і програмне забезпечення, і навіть віртуальну машину) тощо. Про остаточне засвоєння запозиченого терміна свідчить його фіксація на сторінках тлумачних словників.

Висновки. Таким чином, виконаний аналіз показує, що запозичення англіцизмів в українській комп'ютерній лексиці є складним і багатофакторним процесом. Основна тенденція зумовлена провідною роллю екстралінгвістичних факторів, таких як технологічний прогрес та глобалізація. Адже інформатика перетворилася на

глобалізаційну сферу міжнародного співробітництва, що суттєво поглибило тенденцію до інтернаціоналізації її професійної лексики. Запозичені слова проходять різні рівні адаптації – від фонетичної та графічної до глибокої морфологічної та граматичної. Водночас спостерігається співіснування офіційної термінології та професійного сленгу, що виконує функцію соціолінгвістичного маркера. Питання про «засмічення» чи «збагачення» мови є постійною дискусією, яка спонукає до пошуку і створення українських відповідників. Загалом, англіцизми є невіддільною частиною сучасної української мови, і їх використання вимагає свідомого підходу, оскільки вони можуть як збагачувати, так і збіднювати лексикон, залежно від контексту та потреб.

Список використаної літератури

1. Архипенко Л. М. Англіцизми в українській мові: причини, наслідки, перспективи запозичування. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32 (71). № 5, Ч. 1. С. 1–6.
2. Архипенко Л. М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця XX – початку XXI ст.): автореф. дис. ... к. філол. н.: 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2005. 20 с.
3. Барнич І. І. Англіїські запозичення в комп'ютерній термінології німецької та української мов. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2020. № 7. С. 13–18.
4. Вишнівський Р. Й., Терлецька Л. П. Англomовні запозичення у сфері інформаційних технологій (на прикладі українських електронних засобів масової інформації). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: філологія*. 2015. № 19. Т. 2. С. 162–164.
5. Жмаєва Н. С. Особливості фонетичної адаптації англо-американських запозичень у сфері інформаційних технологій (експериментально-фонетичне дослідження): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 «Загальне мовознавство». Одеса, 2010. 235 с.
6. Козак Л. В. Запозичення як складова частина української технічної термінології. *Українська термінологія і сучасність: Збірник наукових праць*. К.: КНЕУ, 2007. Вип. VII. С. 63–65.
7. Коробова І. О. Семантичне та словотвірне освоєння новітніх запозичень в українській мові: дис. ... канд. філол. н. 10.02.01 «Українська мова». Київ; Запоріжжя, 2017. 443 с.
8. Кочан І. М. Міжнародні терміноелементи в системі науково-технічних термінів. *Вісник Державного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2000. № 409. С. 54–59.
9. Кочан І. М. Слова з міжнародними терміноелементами в сучасній українській літературній мові. *Мовознавство*. 1998. № 6. С. 62–66.
10. Попова Н. О. Структурно-семантичні особливості новітніх лексичних запозичень з англійської в українську мову (90-ті рр. XX ст. – початок XXI ст.): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Запоріжжя, 2005. 19 с.
11. Роман В. В. Ознаки адаптації лексичних запозичень у мові-реципієнті (кінець XIX ст. – початок XXI ст.). *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології: збірник наукових праць*. 2017. Вип. 5. С. 22–29.
12. Сапальова Н. Використання в українському перекладі науково-технічних термінів іншомовного походження. *Вісник Державного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2000. № 409. С. 163–165.
13. Ткаченко О. Б. Запозичення. *Українська мова: енциклопедія* / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. Київ: Українська енциклопедія, 2000. С. 179–180.
14. Щерба Д. В. Засоби запозичення та асиміляція англomовних комп'ютерних термінів. *Вісник Житомирського державного університету*. 2004. №17. С. 260–262.